

ЗМІСТ, МЕТА І ЗАВДАННЯ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Юлія МАЛЕЖИК (Кіровоград)

Постановка проблеми. Впромп сучасної школи до викладання предметів мистецького циклу, особливо до загальноосвітнього предмета «Образотворче мистецтво», зумовлюють необхідність конструктивного підходу до вирішення проблем розвитку мистецької освіти та вивчення і осмислення історичного досвіду розвитку викладання «Образотворчого мистецтва» в загальноосвітніх школах України у попередні роки.

Успішному виконанню цього завдання сприяє вивчення теорії та практики організації навчання учнів загальноосвітніх шкіл в Україні ХХ ст., бо в цей період відбувався бурхливий розвиток та розквіт образотворчого мистецтва як навчального предмета, спрямованого на розвиток творчих здібностей школярів, накопичувався теоретико-методичний досвід застосування різних методів й організаційних форм навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом історія розвитку теорії та практики викладання предметів мистецького

циклу в загальноосвітній школі, зокрема образотворчого мистецтва, набуває все більшої популярності, що доведено в дослідженнях вітчизняних учених (Є. Антонович, В. Ворожбіт, І. Мужикової, І. Шкелебей).

Із середини ХХ ст. опубліковано чимало наукової літератури, у якій розглянуто питання розвитку загальної мистецької освіти в Україні, зокрема, подано у працях Є. Белютіна, С. Волкова, Л. Масол, І. Мужикової, С. Ничкало, І. Небесника, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Сокальського, А. Соколової, Г. Шевченко, Р. Шмагало.

Мета написання статті. У контексті визначеної проблематики виявляється доцільним більш детальне визначення мети і завдань мистецької освіти, зокрема, в галузі образотворчого мистецтва, викладене в нормативних документах цього періоду, що надасть більш цілісного уявлення про тенденції започатковані у зазначений період для розуміння сучасних стратегій розвитку образотворчої освіти в Україні.

Вклад основного матеріалу. Для другої половини ХХ ст. характерно те, що підходи до визначення мети та завдань шкільної мистецької освіти зазнавали значних змін, оскільки цей період у педагогічних пошуках кваліфікується як суперечливий і складний. Підтвердженням є дослідження українських та зарубіжних науковців, які засвідчують, що на сьогодні в педагогічній науці немає єдиних поглядів на проблему мистецької освіти, тому виникає потреба звернутися до вивчення окресленої проблеми в історичному аспекті. У повоєнний час в УРСР партія і уряд спрямували всі зусилля на відбудову країни, а також запровадження обов'язкової семирічної освіти. Вокремно основні формулювання мети і завдань мистецької освіти в нормативних державних документах зазначеного періоду.

Перший етап (1949–1959 рр.). Починаючи з 1940-х рр. ХХ ст. вітчизняна школа займає провідні позиції щодо вивчення реалістичного мистецтва. Зокрема, в цей період було обґрунтовано принципи й методи навчання образотворчому мистецтву, однак водночас виникла потреба більш глибокого наукового розв'язання існуючих проблем.

Вирішальна роль у подальшому розвитку вітчизняної методики викладання малювання в загальноосвітній школі належить Академії педагогічних наук та Художній Академії СРСР (1947 р.) [11]. В Академії педагогічних наук було створено спеціальний кабінет естетичного виховання при Інституті теорії та історії педагогіки (1944 р.), а потім Науково-дослідний інститут художнього виховання (1947 р.). Працівники цього інституту досліджували дитячу творчість, розробляли навчальні програми для шкіл та методичне керівництво для вчителів. За період діяльності Інституту художнього виховання до реорганізації АПН РСФСР у АПН СРСР науковці підготували й опублікували значну кількість посібників та методичних рекомендацій, що, на наш погляд, стало неабияким поштовхом до подальшого розвитку мистецької освіти засобами образотворчого мистецтва в загальноосвітніх школах Союзу і України зокрема.

Зазначимо, що в першій виділеній нами етап розвитку образотворчої освіти було прийнято низку державних постанов, які визначали подальший напрям розвитку освіти, зокрема художньо-естетичної. У контексті цих постанов мета і завдання художньої освіти мали ідейно-політичне забарвлення, у цих документах було наголошено на підвищенні культурної свідомості учнів засобами предметів мистецького напрямку, зокрема засобами образотворчого мистецтва.

Після Великої Вітчизняної війни розгорнулася активна робота з відновлення роботи шкіл на всіх територіях України. Перегляд навчальних планів, змісту навчальних програм, що дало змогу перебудувати й змінити методику викладання образотворчого мистецтва в школі. Так, починаючи з 50-х рр. на образотворче мистецтво в школі починали звертати увагу як на один із загальноосвітніх навчальних предметів. Формувалося переконання, що в процесі малювання відбувається своєрідне закріплення життєвого досвіду, творче перетворення старих і свіжих життєвих вражень, а тому повноцінна підготовка та розроблення вимог організації навчально-виховного процесу [10].

У процесі дослідження ми встановили, що в цей етап формуванню змісту та сутності образотворчої освіти в школі заважало декілька перешкод, пов'язаних насамперед з нестачею кваліфікованих кадрів у цій галузі.

Не зважаючи на всю діяльність уряду та громадських організацій, практична реалізація сформульованих завдань і функцій мала вузьке й обмежене прикладне спрямування. Кожен вид мистецтва, передбачений шкільною програмою мав здебільшого чітке практично-прикладне значення. На цей час основи функцією художнього виховання та навчання був розвиток органів відчуття та формування в учнів «правильного» сприйняття «соціалістичної дійсності».

Згодом Міністерство освіти УРСР у листопаді 1958 р. скликало республіканську нараду представників педагогічної громадськості за участю працівників художніх музеїв, галерей, на якій було запропоновано обговорити проблеми узагальнення і систематизації завдань художньої освіти, визначити її чіткі цілі та шляхи пропаганди образотворчого мистецтва з-поміж дітей та юнацтва [7].

Подальший розвиток вітчизняної освіти та мистецької зокрема в 50-ті рр. значною мірою визначено прийняттям цілої низки законів та постанов, з-поміж яких закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» від 24 грудня 1958 р., що акцентував увагу на важливості культурної революції в радянському суспільстві й був спрямований на початок формування системи всебічного гармонійного розвитку особистості в школі під час вивчення мистецьких предметів [1].

З'ясовано, що наприкінці 50-х рр. спостерігалися значні зміни в розвитку та формуванні мистецької освіти. Зокрема в постанові колегії Міністерства культури УРСР і Міністерства освіти УРСР від 23 травня 1958 р.

визначено чіткі заходи щодо поліпшення роботи установ культури і освіти під час художньо-естетичного виховання та навчання дітей і молоді, а також уточнено визначення цілей та функцій мистецької освіти в загальноосвітній школі [3]. У додатку до постанови колегії Міністерства культури УРСР і Міністерства освіти УРСР від 23 травня 1958 р. було наголошено на таких завданнях мистецької освіти:

– залучати учнів до мистецької спадщини країни засобами художнього виховання, пропонувалося організувати екскурсії в художні музеї, картинні галереї; художні музеї повинні організувати цикл лекцій для учнів молодших і старших класів, молоді за спеціальною тематикою;

– виконувати виховну й розвивальну функцію засобами мистецьких предметів, при цьому використовувати позашкільні форми роботи (допомагати школам в організації художніх, драматичних і музичних гуртків, а також виставок на мистецькі теми); окрім того, для реалізації основного завдання художньої освіти – формування та виховання всебічно розвинутої особистості, розвитку творчих здібностей у дітей – пропонувалося широко розгорнути позакласну художньо-виховну роботу в школах, для чого в кожній школі організувати гуртки, зокрема, гурток образотворчого та прикладного мистецтва;

– залучати спілки художників України до організації при місцевих відділеннях спілок постійних консультаційних пунктів для надання методичної допомоги в творчості художньо обдарованих дітей і молоді, що давало змогу значною мірою розвинути здібності обдарованих дітей, визначити базу мотивацій естетичного розвитку людини, як важливої якості особистості [3].

Отже, мистецька освіта засобами образотворчого мистецтва виконувала такі завдання: розвивала художній смак учнів; виявляла в них індивідуальні творчі здібності та певну обдарованість; значною мірою поглиблювала знання з усіх видів мистецтва і зокрема з образотворчого; привчала дітей до самостійності в мистецькій діяльності, що зумовило значні зміни в розвитку та сприйнятті естетичного в мистецтві та навколишній дійсності.

Окрім того такі питання порушено також і на XXII з'їзді КПРС, де визначено потребу та доцільність розширення спектру мистецьких предметів у школі.

Другий етап (1960–1979 рр.). Аналіз мети і завдань мистецької освіти в загальноосвітній школі виділеного етапу, який розпочався з 1960 р. Це етап відзначено формуванням науково-методичних засад мистецької освіти,

який характеризується посиленням уваги до розвитку художньої культури школярів на уроках мистецького спрямування, зокрема уроках образотворчого мистецтва. На той час учні та педагоги прийшли до висновку про потребу значного поліпшення організації систем естетичного виховання в школі.

В 1960 р. Міністерство освіти України створило республіканський методичний кабінет художнього виховання дітей, завдання якого полягало в здійсненні науково-методичного керівництва естетичним вихованням у школі і в позашкільних навчально-виховних закладах системи Міністерства освіти України. Вивчивши стан художнього виховання в школах України, проаналізувавши причини недоліків, працівники кабінету звернули увагу міністерства і педагогічних ВНЗ на головну причину недостатнього рівня цієї ділянки роботи – відсутність у мистецькій освіті чітко визначених завдань і поставленої мети. Після перевірки стану художнього виховання в школах і позашкільних організаціях Дніпропетровської, Одеської і Хмельницької областей Міністерство освіти України звертає увагу педагогічних ВНЗ на важливість підготовки випускників до художнього виховання учнів [10].

Отже, вирішальне місце і роль у формуванні особистості школяра займали постанови та рекомендації партії. Зокрема партія чітко визнала той факт, що художній смак у людини слід виховувати з дитинства, починаючи з шкільного віку, це завдання повинно виконувати мистецька освіта, яка розкриває перед дитиною світ реально існуючої краси, яка приносить естетичну насолоду, відіграє значну роль у формуванні переконань, поглядів, норм і правил поведінки, є джерелом духовного багатства, стимулом активного суспільного життя.

Викладання мистецтва в загальноосвітній школі має відповідати меті і завданням загальної освіти та виховання, бути науково обґрунтованим, тому з огляду на це всі зусилля вчених, психологів, педагогів, діяльність НДІ художнього виховання АПН СРСР було спрямовано на розв'язання окреслених проблем. Незважаючи на це, залишалося чимало нерозв'язаних питань, зокрема в галузі навчально-виховної роботи.

На визначення мети та завдань мистецької освіти, на нашу думку, значну роль у їх упорядкуванні мав Загальносоюзний з'їзд вчителів у 1968 р. Цей з'їзд вплинув також на роль і місце образотворчого мистецтва в системі навчально-виховного процесу [6]. У виступах наголошувалося на потребі реалізації досить важливого завдання – засвоєння учнями історичної культурної спадщини країни засобами мистецтва через реалізацію завдань мистецької освіти на уроках літератури, музики,

образотворчого мистецтва. Зокрема пропонувалося зорієнтувати засоби художнього на розвиток художньо-творчих задатків учнів на дисциплінування та організування дитини завдяки образотворчій освіті в школі.

Упродовж останніх років другого етапу 1960–1979 рр. XX ст., проблема естетичного виховання зокрема засобами образотворчого мистецтва, розв'язувалася дещо однобоко. Усю увагу переважно звертають тільки на виховання й розвиток творчих здібностей, ігноруючи питання мистецької освіти та навчання.

Однак уже в 1969 р. сформувалося переконання у важливості наукового забарвлення уроків образотворчого мистецтва, тобто в потребі навчання образотворчої грамоти. Рада Міністрів за поданням Міністерства освіти України затвердила «Раду з естетичного виховання при Міністерстві освіти України» (1969 р.), яку було створено загальним рішенням Колегії Міністерства освіти, Правління спілки письменників, Правління спілки композиторів, Правління спілки художників, Секретаріату працівників кінематографа, Держкомітету радіомовлення і телебачення. Мета Ради – об'єднання зусиль усіх творчих спілок для організації естетичного виховання учнів та студентської молоді. Це засвідчило якісно новий підхід у визначенні ролі та місця мистецької освіти й у формулюванні її основних завдань.

У 1970–79 рр. про мистецьку освіту й виховання школярів почали говорити частіше, з цього питання було організовано газетні дискусії, але ніхто з учасників цього процесу не заперечував важливості розв'язання цієї проблеми, однак з-поміж інших шкільних предметів образотворче мистецтво було найменш упорядкованим. З 1970 р. були перероблені та затверджені нові навчальні програми, де сформульовані цілі й завдання викладання образотворчого мистецтва, визначено зміст навчального матеріалу. Поширення задач образотворчого мистецтва, знайомство із творчістю видатних художників минулого, призвело до того, що замість предмету «малювання» з'явився новий навчальний предмет «Образотворче мистецтво» [8, с. 87].

Аналізуючи «Статут середньої загальноосвітньої школи» (8 вересня 1970 г.), визначаємо основні завдання мистецької освіти в школі. Відтак школа повинна була надати загальну середню освіту, яка б відповідала таким вимогам, як виховання культурно освіченої особистості і з знаннями й умінями з основ наук, а також спроможністю доповнювати їх самостійно. Беззаперечно роль у цьому належить мистецтву, яке представлено в школі циклом предметів художнього напрямку (образотворче

мистецтво, спів, музика). Саме такі предмети повинні забезпечити формування всебічно гармонійно розвинених школярів [6, с. 228-229].

В 1971–1975 рр. за «Матеріалами XXIV з'їзду КПРС», основним завданням мистецької освіти в школі було послідовне підвищення рівня естетичної, культурної освіченості; збагачення світогляду людини засобами мистецтва; формування чіткої ідеологічної позиції; уміння сприймати та розуміти прекрасне [237].

Третій етап (1980–1990 рр.). На XXVI з'їзді КПРС 1981 р. було визначено наступні завдання, які розв'язують викладачі вищих та середніх навчальних закладів, художніх, мистецьких шкіл, учителі різних видів мистецтв у загальноосвітніх школах, які повинні формуватися на основі загальних завдань розвитку духовної культури людини.

Образотворче мистецтво є однією з форм суспільної свідомості відображення об'єктивної дійсності, тому воно: 1) озброює учнів знаннями і уявленнями про навколишній світ; 2) формує та розвиває почуття, емоційно-естетичне ставлення до явищ і подій дійсності; 3) завдяки образності та естетичній дії виконує роль потужного засобу формування соціального світогляду та ідейного переконання.

З-поміж завдань, що були сформульовані XXVI з'їздом КПРС у галузі художнього виховання, передусім варто виокремити ті, які розкривають ідеологічну й виховну спрямованість образотворчого мистецтва, вимоги до нього, які відповідно визначають характер і зміст художнього виховання школярів засобами цього виду мистецтва. Насамперед це яскраве віддзеркалення в мистецтві сучасності, ідейної спрямованості всіх сфер побуту, людської діяльності, духовного світогляду.

Аналіз загальних положень (стаття 6) Закону України про освіту [2], дозволяє стверджувати, що в умовах розбудови, демократизації та докорінної трансформації суспільства усвідомлення загрози, яка криється в бездуховності, нікчемності інтересів, емоційної недорозвиненості людей і юнацтва, повернуло систему освіти до загальнолюдських цінностей. У загальному русі за гуманізацію цієї системи з-поміж таких цінностей поступово зростає роль образотворчого мистецтва, оскільки мистецтво має потужний виховний потенціал.

Четвертий етап (1991–2000 рр.) слід характеризувати з позиції запровадження інноваційних технологій у теорію та практику мистецької освіти, оскільки неможливо уявити сучасний стан розвитку мистецької освіти без розуміння і розгляду проблеми, яка в усій повноті виникла на початку 90-х рр. XX ст. – з часу здобуття незалежності України, коли

виникла нагальна проблема інтеграції країн у світовий культурний простір.

Проголошення незалежної Української держави в 1991 р. активізувало розвиток педагогічної творчості щодо української національної системи освіти. Виникали нові типи навчальних закладів: гімназії, ліцеї, колегіуми, коледжі, навчально-виховні комплекси, авторські школи. Почалося створення приватних та альтернативних шкіл. Зміст навчання урізноманітнено, уведено базовий і шкільний компоненти освіти, проголошено принцип усебічного розвитку дитини, здійснено демократизацію навчання.

У березні 1992 р. засновано Академію педагогічних наук України як вищу галузеву наукову установу, діяльність якої спрямовано на методологічне, теоретичне й методичне забезпечення докорінного оновлення системи освіти загалом та мистецької зокрема.

Сучасний автор Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах – Л. Масол, сформулювала мету і завдання загальної мистецької освіти: «...виховувати в учнів особистісно-ціннісне ставлення до мистецтва, розвивати загальні та спеціальні здібності, художньо-образне мислення, творчий потенціал особистості, забезпечити набуття учнями життєвих компетентностей – здатності до художньо-творчої самореалізації готовності до духовного самовдосконалення» [5, с. 42].

Загальну мету конкретизовано в основищих завданнях, що інтегрують навчальні, виховні й розвивальні аспекти:

- збагачення емоційно-естетичного досвіду, формування культури почуттів, розвиток загальних та художніх здібностей, художньо-образного мислення, універсальних якостей творчої особистості;

- виховання в учнів естетичного ставлення до дійсності та мистецтва, світоглядних уявлень і ціннісних художніх орієнтацій, розуміння учнями зв'язків мистецтва з природним і предметним середовищем, життєдіяльністю людини, зокрема сучасною технікою, засобами масової інформації;

- виховання здатності сприймати та інтерпретувати художні твори, висловлювати особистісне ставлення до них, аргументуючи свої думки та оцінки;

- розширення і збагачення художньо-естетичного досвіду, опанування художніми вміннями та навичками в практичній діяльності, формування художньої компетентності;

- формування системних знань та уявлень про сутність, види та жанри мистецтва, особливості художньо-образної мови мистецтв – музичного, візуального, хореографічного, театрального, екранного;

- виховання художніх інтересів, смаків, морально-естетичних ідеалів, потреб у художньо-творчій самореалізації та духовно-естетичному самовдосконаленні відповідно до індивідуальних можливостей та вікових етапів розвитку, формування навичок художньої самоосвіти та самовиховання [5, с. 43].

Дослідження матеріалів Міністерства освіти і науки України засвідчують, що на кінець XX ст. система мистецької освіти була досить розвинутою, багаторівневою, широко розгалуженою за типами й видами мистецтв, доступною для населення, що підтверджує високий відсоток охоплення молоді шкільного віку порівняно з іншими республіками Радянського Союзу, характеризувалася успішним викладанням спеціальних дисциплін і високим рівнем практичної підготовки.

Висновки. У встановлених хронологічних межах зазначено основні тенденції розвитку мистецької освіти в Україні в другій половині XX ст.: перший період (1949–1959 рр.) – корекція мети та завдань образотворчої освіти в Україні на досвіді загальноосвітніх шкіл; другий період (1960–1979 рр.) – формування науково-методичних засад мистецької освіти в галузі образотворчого мистецтва; третій період (1980–1990 рр.) – визначення змісту мистецької освіти та специфіки його реалізації щодо образотворчого мистецтва; четвертий період (1991–2000 рр.) – запровадження інноваційних технологій у теорію та практику образотворчої освіти; характеристика мети і завдань образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі другої половини XX ст.

Отже, зміст, мета і завдання загальної мистецької освіти залежали від суспільних соціальних, навчально-виховних потреб суспільства другої половини XX ст. на кожному виділеному нами етапі розвитку.

З'ясовано мету і основні завдання шкільної мистецької освіти в державних нормативних документах, завдяки чому було сформульовано такі завдання мистецької освіти повинна була виконувати наступні завдання: розвивати художній смак учнів; виявляти індивідуальні творчі здібності та певну обдарованість; значною мірою поглибити знання з усіх видів мистецтва і з образотворчого зокрема; залучати дітей до самостійності в мистецькій діяльності, що сприяло сприйняттю естетичного в мистецтві та навколишній дійсності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Закон про змінення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР; Прийнято Верховною Радою СРСР 24 грудня 1958 р. – К. : Держполітвидав, 1959. – С. 20 (78)
2. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 р. № 651 – XIV // Відомості

Верховної Ради України. – 1999. – № 28. – 16 липня. – 104 с., з іл. № 12. – 96 с. [79]

3. Заходи по поліпшенню роботи установ культури і освіти в сириві естетичного виховання дітей та молоді : постановова колегії Міністерства культури УРСР і Міністерства освіти УРСР від 23 травня 1958 р. – К. : Рад. школа, 1958. – 13 с. (82)

4. Игнатъев Е. И. Психология изобразительной деятельности детей / Е. И. Игнатъев. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 190 с. [85, с. 10].

5. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посібник для вчителів / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко. – Х. : Ранок, 2006. – 256 с. [169, с. 42].

6. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа: сборник документов. 1917–1973 гг. / сост. : А. А. Абакумов, Н. П. Кузин, Ф. И. Пузырев, Л. Ф. Литвинов. – М. : Педагогика, 1974. – 560 с. (182)

7. Постановова колегії Міністерства культури УРСР і Міністерства освіти УРСР від 23 травня 1958 р. Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа». К., 1958. (217)

8. Ростовцев Н. Н. Методика преподавания изобразительного искусства в школе: [Учеб. для студ. худграф. иед. институтов] / Н. Н. Ростовцев. – [2-е изд., доп. и перераб.]. – М. : Просвещение, 1980. – 239 с. [261, с. 87].

9. Ростовцев Н. Н. Рисование 1 – 4 классы. Учебник / Н. Н. Ростовцев. – М. : Учпедгиз, 1957. (278)

10. Хрестоматия по истории советской школы и педагогики / Под ред. А. Н. Алексеева, Н. П. Щербакова; [учебное пособие для студентов иед. ин-тов.]. – М. : Просвещение, 1972. – 407 с. (296)

11. Четвертая сессия Академии художеств СССР. – М., 1960. – С. 31. 302

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Малежик Юлія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри хореографічних дисциплін, образотворчого мистецтва та дизайну Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: історія розвитку навчання та викладання образотворчого мистецтва в Україні.